

Sự thay đổi mô hình xã hội và tiêu chuẩn phân tầng xã hội

MỀ GIA NINH

Bài viết của giáo sư Lý Cường (Phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế) (Xem "*Nghiên cứu Xã hội học*", kỳ 4.1997 dưới đây được gọi tắt là Lý Văn). Đã đưa ra: vấn đề về sự thay đổi tiêu chuẩn phân tầng xã hội trước và sau cải cách mở cửa ở Trung Quốc. Đây là một đề tài vô cùng có ý nghĩa, nó can dự vào việc đánh giá sự thay đổi xã hội đang nảy sinh đối với xã hội Trung Quốc. Đồng thời nó cũng là vấn đề Xã hội học tương đối phức tạp có liên quan đến tiêu chuẩn để đánh giá chủ quan và đánh giá khách quan. Rõ ràng là, sự phân chia phân tầng chính trị và kinh tế là rất có giá trị, song mối quan hệ giữa hai loại phân tầng phải chăng có tính chất bổ trợ đang tồn tại được thể hiện trong bài viết của Lý Văn, có cần phải tiến hành nghiên cứu thảo luận thêm hay không. Đặc biệt là trong hoàn cảnh có sự chuyển đổi xã hội hiện nay ở Trung Quốc. Mối quan hệ giữa sự phân tích hai loại phân tầng như vậy đã phản ánh cơ sở chắc chắn về tổng thể của chúng ta đối với việc đánh giá sự thay đổi mô hình xã hội Trung Quốc.

I. Phân tích mối liên quan về chức năng của hai loại phân tầng

Phân tầng chính trị là một loại phân tầng xã hội đặc thù của xã hội Trung Quốc trước năm 1979, loại phân tầng này là một dự báo chế độ của hình thái hoá ý thức của một loại người. Nó là một loại biểu hiện của hình thái xã hội về đấu tranh giai cấp lúc đó. Do vậy, xem xét từ khía cạnh lịch sử thì loại phân tầng xã hội này trước hết là một loại không bình thường, về mặt đạo đức và tinh thần nó đã tạo ra một nguyên nhân xã hội không bình đẳng. Tiêu chuẩn phân tầng của hình thái hoá ý thức này đã làm rối loạn quá trình phân tầng xã hội bình thường. ***Sự khác nhau căn bản của phân tầng chính trị & phân tầng kinh tế là ở chỗ: Phân tầng chính trị là một loại tiêu chuẩn con người tạo ra hình thái hoá ý thức. Còn phân tầng kinh tế là một quá trình ra đời tự nhiên.*** Lấy cá thể mà nói, phân tầng chính trị là một loại giả thiết sự sắp đặt của chế độ mà cá nhân không có biện pháp thay đổi được. Trong phân tầng kinh tế, chỉ cần những nguyên tắc, chế độ công bằng xác đáng thì cá nhân có thể thông qua sự nỗ lực của bản thân thực hiện sự lưu động hoặc sự thay đổi nhảy vọt của phân tầng. Bởi vậy, sau năm 1979, do loại bỏ khẩu hiệu "***lấy đấu tranh giai cấp làm gang thép***" mà hội nghị Trung ương ba toàn quốc lần thứ 11 đã thúc đẩy, đồng thời lấy trọng điểm công tác của Đảng chuyển sang việc xây dựng kinh tế, thì tiêu chuẩn phân tầng chính trị do vậy mà đã bị coi nhẹ. Có thể nói rằng, từ sau khi cải cách mở cửa thì tiêu chuẩn phân tầng chính trị đã có ảnh hưởng rất lớn đối với mọi người. Lý Văn cho rằng, từ cải cách mở cửa đến nay, sự biến đổi về cơ cấu phân tầng ở Trung Quốc là sự nới rộng khoảng cách kinh tế và là sự thu hẹp về khoảng cách chính trị, cả hai cái đó cùng đồng thời tiến lên. Sự bù đắp về khoảng cách của phân tầng chính trị đã mở rộng về khoảng cách phân tầng kinh tế. Kết luận này có sự tất yếu của việc bàn bạc thêm, bởi vì rất khó tìm được ví dụ có thực làm chứng cứ cho kết luận này trong xã hội Trung Quốc lúc đó. Thử nghĩ xem, trong một xí nghiệp mà

không phát được lương, những người trước đây xuất thân không tốt, do xã hội ngày nay lại không phân biệt đối xử với họ về sự xuất thân gia đình, phải chăng họ có thể chịu đựng các nhà máy không phát tiền lương cho họ không. Họ cũng sẽ trách móc, mắng mỏ giống như những người trước kia có xuất thân tốt.

Lấy xã hội Trung Quốc trước kia mà nói, đối với những người xuất thân sau những năm 70, về bản thân họ rất khó phản ánh được những cảm giác về phân tầng chính trị. Đối với những người xuất thân từ trước những năm 70 mà nói, phân tầng chính trị cũng chẳng qua là một cái bóng của lịch sử. Những người trước kia ở vào tầng lớp thấp trong phân tầng chính trị có thể thường có những tình cảm cảm kích đối với Đặng Tiểu Bình, những sự cảm kích này là kiểu nhớ chuyện cũ và bạn bè mà không có khả năng trì hoãn việc giải quyết mối quan hệ căng thẳng trong phân tầng kinh tế hiện thực. Bởi vì, tiêu chuẩn phân tầng chính trị sau năm 1979 trong một thời gian tương đối ngắn bị tan tành như mây khói. Về quá trình xã hội hiện nay lại càng rất khó nhìn thấy được sự tồn tại khả năng ảnh hưởng.

Hãy xem xét mối quan hệ về phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế cho thấy, xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa rất khó nói là "**Mức độ không bình đẳng về chính trị tương đối cao**". Cơ cấu nhị nguyên **Đô thị - Nông thôn** mà mọi người đều biết thì biểu hiện sự bất bình đẳng về kinh tế là lớn nhất, mà là sự bất bình đẳng có tính cơ cấu. Chế độ quản lý hộ tịch giữa hộ khẩu đô thị và hộ khẩu nông thôn khác nhau, trước hết biểu hiện trong sự cung ứng có hạn về hàng hoá cần thiết trong cuộc sống, đặc biệt là thể chế cung ứng theo thẻ lúc đó. Người nông dân có hộ khẩu nông thôn thì không làm cách nào để mua được 1kg bánh quy (mà bất luận là xuất thân và địa vị chính trị của anh ta như thế nào). Trong xã hội đô thị lúc đó, sự bất bình đẳng về kinh tế cũng là sự khác biệt rất lớn giữa cán bộ và công nhân như trong chế độ quản lý nhân sự, điều này đã biểu hiện về sự đãi ngộ phúc lợi. Sự khác nhau về tầng lớp giai cấp trong cán bộ thì tiêu chuẩn bảo hiểm y tế cũng có sự khác nhau rất lớn. Mặc dù lúc đó đối với đại đa số người già mà nói, sự khác nhau về tiền lương không giống sự chênh lệch nhau xa như hiện nay. Nhưng trong hoàn cảnh kinh tế tiểu thốn, một bộ phận ít người (họ luôn là những quần chúng mà vị trí trong phân tầng chính trị tương đối cao). Thực sự đã hưởng thụ những đặc quyền về phúc lợi ngoài tiền lương ra mà sự bất bình đẳng mà sự phân tầng chính trị tạo ra chính là làm cho một bộ phận người hưởng đặc quyền như: nhập ngũ, chuyển công việc, đi học đại học v.v... từ đó mà đã giành mất đi cơ hội của một bộ phận những người khác, đặc biệt là từ vai trò với danh nghĩa đấu tranh đường lối đấu tranh để tiến hành, cuối cùng thực sự lại rơi vào sự đãi ngộ phúc lợi về vật chất theo cấp bậc khác nhau. Cho nên tiêu chuẩn phân tầng chính trị của xã hội Trung Quốc trước 1979, trên thực tế đã được một số người lợi dụng tạo cơ hội để tiến hành trong sự phân tầng về kinh tế, tức là lấy sự bất bình đẳng về chính trị để tạo ra sự bất bình đẳng về mặt kinh tế của xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa đã trì hoãn việc giải quyết sự bất bình đẳng về mặt chính trị là không hoàn toàn chính xác.

Về điểm này chúng ta còn có thể phân tích mối quan hệ giữa phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế từ góc độ hệ thống phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế trong xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa. Như những điều nói trên, xã hội Trung Quốc trước khi chuyển đổi mô hình với chế độ hộ tịch theo cơ cấu nhị nguyên **Đô thị - Nông thôn**, cùng với chế độ quản lý nhân sự đối với công nhân và cán bộ ở đô thị đã hình thành nên cơ cấu hệ thống phân phối tổng thể. Phân tầng chính trị tức là phát huy tác dụng về mặt phân tầng như ở nông thôn những người xuất thân là địa chủ, phú nông, thậm chí là những tầng lớp trung lưu giàu có trên cơ bản đều rơi vào tầng lớp thấp của xã hội, họ bị phân biệt đối xử, trên cơ bản là về địa vị phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế. Tuy nhiên sự lưu động giữa các tầng lớp xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa là

hữu hạn nhưng trong sự lưu động hữu hạn này cũng là sự phân tầng chính trị có tác dụng chủ đạo những cơ hội như nông dân chuyển sang sản xuất phi nông nghiệp. Nhìn chung những người ở vào địa vị ưu việt chỉ tồn tại trong tầng lớp chính trị. Do vậy, trên cơ bản hệ thống phân phối của xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa là sự ảnh hưởng về phân tầng chính trị và phân tầng kinh tế mà không phải là có mối quan hệ chức năng bổ trợ lẫn nhau để trì hoãn việc giải quyết mối quan hệ căng thẳng về chính trị.

Sự phân tầng trong xã hội có phải là vấn đề không bình đẳng hoặc là công bằng chính trực, có sự phân chia về tiêu chuẩn đánh giá chủ quan và tiêu chuẩn đánh giá khách quan hay không. Đánh giá chủ quan luôn luôn là nguyên nhân căn bản bên trong dẫn đến sự căng thẳng xã hội, tức là trong hệ thống phân tầng xã hội những người ở vào các địa vị khác nhau thì trạng thái tầng lớp của những người ở vào địa vị khác nhau đối với trạng thái tầng lớp mà bản thân họ rơi vào phải chăng cho là hợp lý và công bằng có quan hệ trực tiếp với việc giải quyết chậm trễ mâu thuẫn xã hội hay không. Trong sự đánh giá chủ quan lại có vấn đề khởi điểm của việc đánh giá, tức là việc xác định tiêu chuẩn cơ bản của việc đánh giá, như tính lưu động của xã hội Trung Quốc trước cải cách mở cửa là rất nhỏ, nông dân không có cơ hội ra thành phố làm công. Sau cải cách mở cửa, người nông dân có được cơ hội vào thành phố làm công. Mà tầng lớp làm công thì lẽ đương nhiên lại rơi vào địa vị tương đối thấp trong phân tầng xã hội. Vị trí của một nông dân đối với tầng lớp làm công có phải là thoả mãn hay không. Quyết định ở chỗ là người đó lấy tiêu chuẩn khởi điểm gì để đánh giá? Nếu người đó lấy phi lao động hoá xã hội trước cải cách mở cửa làm tiêu khởi điểm để đánh giá thì vào thành phố làm công đối với người đó mà nói, là một cơ hội và là sự ban ơn khó có được. Nếu như người đó coi lưu động xã hội là quyền lợi của mỗi người làm tiêu chuẩn ban đầu để đánh giá thì người đó có thể sẽ không thoả mãn về địa vị phân tầng của bản thân (đương nhiên ở đây có sự đánh giá của cá nhân đối với sự biến đổi xã hội của bản thân). Xem xét trên ý nghĩa này, việc kết luận về cái gọi là "*Thu hẹp sự phân tầng chính trị sau cải cách mở cửa đã trì hoãn việc mở rộng sự phân tầng về chính trị*". Về mặt ngữ nghĩa, ngụ ý của nó người ta lấy tiêu chuẩn phân tầng chính trị trước cải cách mở cửa là tiêu chuẩn đánh giá ban đầu. Song, nhìn từ tiêu chuẩn đánh giá khách quan cho thấy, từ góc độ công bằng chính trực để thẩm tra thì ngữ nghĩa của ngụ ý này rõ ràng có một mặt là không hợp lý, bởi vì người ta rất khó coi trạng thái xã hội không bình thường, sự không bình đẳng về con người là tiêu chuẩn ban đầu để đánh giá, đồng thời lấy trạng thái xã hội tương đối bình thường được lý giải là một loại ban ơn.

II. Đánh giá sự chuyển đổi mô hình xã hội từ tiêu chuẩn phân tầng xã hội

Hiện nay, Trung Quốc đang ở vào một thời kỳ chuyển đổi mô hình xã hội, cái gọi là sự chuyển đổi mô hình xã hội chẳng những biểu hiện phương thức của sự biến đổi kinh tế xã hội và sự biến đổi về lối sống. Biểu hiện chủ yếu hơn trong định hướng giá trị xã hội, đó là bao gồm sự biến đổi về phân tầng xã hội. Sự biến đổi lấy tiêu chuẩn phân tầng chính trị là chủ yếu chuyển sang lấy tiêu chuẩn phân tầng kinh tế là chủ yếu. Bởi vì, "***Bất kỳ hệ thống phân tầng xã hội nào về bản chất cũng đều là sự thể hiện hệ thống giá trị của xã hội đó***". Do vậy, kiểu thay đổi chế độ mà lấy sự chuyển đổi xã hội làm đặc trưng là một quá trình, một tiêu chuẩn phân tầng này thay thế cho một tiêu chuẩn phân tầng khác mà lại không phải là sự quá độ dưới hình thức của hai loại tiêu chuẩn phân tầng cùng tồn tại. Tiến bộ xã hội mà sự chuyển đổi xã hội biểu hiện đã hoàn toàn phản ánh được sự loại trừ đối với tiêu chuẩn phân tầng chính trị cũ kỹ, không công bằng chính trực.

Khi lấy ý nghĩa tiêu chuẩn phân tầng xã hội để đánh giá sự chuyển đổi mô hình xã hội, tất yếu phải tiến hành phân biệt rõ ràng về khái niệm: sự khác nhau (Difference), sự bất bình đẳng (Inequality), sự công minh chính trực (Uniustness). Sự khác nhau và bất bình đẳng không

phải là khái niệm đồng nhất. Con người trong xã hội hiện đại là sự khác nhau cao nhất, do năng lực khác nhau thì có sự khác nhau và không nhất định có ý nghĩa là bất bình đẳng. Nếu không thì, nguyên tắc công bằng chính trực ***làm nhiều được nhiều*** sẽ không thể tồn tại được. Cần cù chịu khó và lười biếng, sự cống hiến nhiều ít đều không dễ dàng chắc chắn. Thậm chí về lô zích có thể suy diễn ra là có tài năng và chịu khó lao động sẽ tạo ra nguyên nhân căn bản của sự bất bình đẳng trong xã hội. Ngoài những cái đó ra, sự bình đẳng xã hội và sự bình đẳng về tầng lớp còn là những khái niệm khác nhau. Sự bình đẳng xã hội là chỉ sự bình đẳng của con người trong cơ hội phát triển. Còn sự bất bình đẳng về tầng lớp là chỉ khoảng cách trong sự khác nhau giữa các tầng lớp xã hội.

Xã hội không có sự khác nhau, không có sự phân tầng là xã hội không có sức sống, không có ý nghĩa về sự thay đổi. Sự khác nhau giữa cá thể của con người đã quyết định tính đa dạng của xã hội và tính tất yếu của phân tầng xã hội. Sự bất bình đẳng hoặc sự không công bằng chính trực hoàn toàn quyết định bởi sự khác nhau nhiều ít về các tầng lớp trong xã hội, mà ở chỗ phải chăng tồn tại một cơ chế lưu động giữa hệ thống phân phối của xã hội tương đối công bằng với tầng lớp bình đẳng hay không. Cơ chế này có thể chọn những nhân tài về tầng lớp tương đối cao trong xã hội một cách có hiệu quả. Ngoài ra còn do sức phát triển nội tại bên trong giữa các tầng lớp mà sự phân tầng đã hình thành ra có phải sẽ trở thành động lực nội tại thường lưu động giữa các tầng lớp hay không. Xã hội căng thẳng cũng không phải chỉ là do khoảng cách giữa các tầng lớp. Nó luôn luôn do tiêu chuẩn đánh giá chủ quan và tiêu chuẩn đánh giá khách quan quyết định thống nhất hay không. Đồng thời có sự đánh giá của con người về sự biến đổi lịch sử về tầng lớp của chính con người đó.

Nếu ngày nay chúng ta vẫn cho rằng xã hội Trung Quốc vẫn còn tồn tại tiêu chuẩn phân tầng chính trị thì rõ ràng về ý nghĩa của sự chuyển đổi mô hình xã hội của chúng ta sẽ giảm đi rất nhiều. Thậm chí, sự phán đoán của chúng ta về trạng thái xã hội sẽ lẫn lộn về trạng thái xã hội không bình thường về mặt tiêu chuẩn. Vì sao chúng ta nói hội nghị TW. ba toàn quốc, lần thứ 11 là bước ngoặt biểu hiện của chặng đường về phong trào giải phóng tư tưởng. Đó chính là vì đã loại bỏ tiêu chuẩn phân tầng chính trị bất bình đẳng của những người đó. Từ đó mà chuyển xã hội Trung Quốc từ cục diện hỗn loạn về đấu tranh giai cấp sang con đường vòng của công cuộc xây dựng kinh tế. Do vậy, ***phân tích về khoảng cách của sự phân tầng xã hội hoặc tính chất bất bình đẳng, phải lấy tiêu chuẩn về động thái trước và sau sự chuyển đổi mô hình xã hội để khảo sát, mà không nên đơn giản lấy khoảng cách bị đo lường ra để đánh giá.*** Bởi vì việc đánh giá đơn nhất này thiếu sự đo lường về động thái của sự tiến bộ xã hội.

Ngoài ra, sự đánh giá của con người đối với sự thoả mãn về tầng lớp của bản thân mình trên thực tế trước và sau cải cách mở cửa không thể có cơ sở tương đối chung. Bởi vì, trong hoàn cảnh xã hội của cuộc đấu tranh giai cấp trước và sau cải cách mở cửa sâu sắc đó, con người rất khó thể hiện được sự bất mãn của mình đối với xã hội. Còn trong hoàn cảnh tương đối cởi mở của hình thái ý thức trước và sau cải cách mở cửa, con người có được sự tự do thể hiện sự bất mãn nhiều hơn. Cho nên sự đánh giá này so với mức độ đánh giá về khoảng cách phân tầng xã hội phải chăng là sự căng thẳng nhất định tạo nên mối quan hệ xã hội hay không, đó là một vấn đề đáng được tìm hiểu và thăm dò hơn.

Nguồn: Tạp chí *Nghiên cứu xã hội học*
số 1-1998, Tiếng Trung.
Người dịch: **NGUYỄN AN TÂM**